

Het sluwe onbewuste van Iwan Osokin

'Het wonderlijke leven van Iwan Osokin' van Ouspensky (1878 – 1947) beschrijft hoe het onbewuste de mens te slim af is.

Ouspensky was een leerling en de opvolger van esotericus en mysticus Gurdjieff (1866 – 1949). Om het boek en de visie van Gurdjieff's en Ouspensky's zogenoemde 'Vierde Weg' is het zinvol om te starten met een etymologisch onderzoekje naar de naam 'Iwan'.

'Iwan' (Slavisch) of 'Ivan' (Russisch) is afgeleid van het Grieks 'Johannes' of Hebreeuws 'Jochannan'. De oorspronkelijke betekenis is 'God is genadig'. Maar zoals je in Ouspensky's boek over Iwan zult lezen, evenals in de vele Russische sprookjes waarin de dwaze, onwetende Ivan figureert, is God alles behalve genadig voor Iwan. Genade is de beloning voor het volgen van Sofia, de goddelijke wijsheid, die in sprookjes vaak als een prinses wordt verbeeld. Maar om Sofia te bereiken moet Iwan heldendaden begaan. De *wannabe* prins moet draken verslaan en Sofia bevrijden uit de toren van het ego waarin zij in onbewust zijn gevangen wordt gehouden.

Zonder Sofia is Iwan nergens. Hij is als een Jan, de minder zeggende afkorting van Johannes, die in de doop in de Jordaan ondergedompeld is in de heilige geest. De Hebreeuwse letter 'Yod' betekent zoveel als 'bewustzijn'. Haal je de Yod uit de naam 'Johannes', dan houd je 'gehannes' en een Hansworst over. Dit is de essentie van het archetype van Jans, Hanzen en Iwans in sprookjes en mythen.

In de Lage Landen kennen we Jan Klaassen – de houten pop met gebochelde rug, dikke buik en rode neus van de drank. Hij is een dommig personage met een gouden hart. Hij is de meest onheldhaftige en klunzige held die je je maar kunt voorstellen. Toch lopen zijn avonturen (meestal) goed af, een gevolg van zijn gouden hart. Anders is het verhaal van Iwan Osokin, dat eindigt zoals het begint: in misère.

Eeuwige herhaling

De tragiek van Iwan is dat hij in dezelfde omstandigheden als in het verleden eindigt, ondanks dat hij de mogelijkheid heeft gehad om de laatste tien jaar van zijn leven over te doen. Ditmaal met de wetenschap hoe zijn voorgaande keuzes hebben uitgepakt. De kernvraag die Ouspensky met dit thema behandelt is: kan de mens al of niet zijn handelingen bepalen? Het tweede hoofdpersonage, de magiër die het voor Iwan mogelijk maakt zijn leven over te doen, denkt van wel. Maar is zich bewust van de enorme offers die de mens moet brengen om de kracht van zijn bewustzijn en de macht van het onbewuste te veranderen. In deze magiër ontmoeten we de leermeester van Ouspensky: George Gurdjieff.

Gurdjieff (1866 – 1949) was een Grieks-Armeens mysticus, filosoof, componist, schrijver en volgens sommigen een charlatan. Zoals bij wel meer excentrieke goeroe's is het op een bepaald moment moeilijk om werkelijkheid en fictie van elkaar te onderscheiden. Toch heeft Gurdjieff onbetwistbaar een belangrijke spirituele en dieptepsychologische erfenis achter gelaten, bijvoorbeeld in de vorm van het veel gebruikte enneagram. Gurdjieff's Vierde Weg heeft bovendien grote sporen achter gelaten in het collectief bewustzijn van de naar waarheid en spiritualiteit zoekende Westerse mens.

De Vierde Weg ontleent haar naam aan het feit dat zij niet de 'eerste weg' representeert: die van de fakir, wiens pad het is om zijn lichaamsimpulsen te beteugelen. Zij is ook niet als de 'tweede weg', de weg van de monnik die zich richt op het beteugelen van emoties en gevoelens. Tot slot is zij niet de 'derde weg' van de yogi die zich richt op het beteugelen van denken en intellect. De Vierde Weg is volgens Gurdjieff de weg van de 'sluwe' mens.

De sluwe mens

De sluwe mens is de enige mens die uit Nietzsche's karmisch rad van eeuwige herhaling kan ontsnappen. Althans, volgens Gurdjieff. Hijzelf was overigens behoorlijk sluw, zo blijkt uit zijn levensbiografie. Sommigen hebben hem verweten een charlatan te zijn, een sluwe vos, zoals Reinaert de vos, die alles behalve 'rein van aard' is.

'Sluw' wordt doorgaans in negatieve zin gebruikt, zoals in 'listig'. Waar Gurdjieff op doelt is echter de mens uit zijn bewustzijnstoestand van 'waak-slaap' te wekken. De meeste mensen denken dat ze bewust zijn – ze denken, voelen en handelen immers. Maar verreweg de meeste mensen doen dit vanuit onbewuste, geconditioneerde patronen. Ze zijn de gevangenen van hun eigen persoonlijkheid. En hoewel deze persoonlijkheid zich heel senang kan voelen, badend in het lauwarme water van dagelijkse patronen, materiële veiligheid en emotionele geborgenheid, kan dit voor de ziel al gauw de vorm aannemen van een comfortabele gevangenis. Plato heeft er in dit verband al op gewezen dat de mens een gevangene is van zijn eigen schaduwbestaan. In de metafoor van de grotvergelijking vergelijkt hij de mens met gevangenen in een grot, die met hun rug naar de ingang en het daglicht gekeerd geketend zijn. De zon, symbool van de geest die in hun ziel schijnt, kunnen zij niet zien. Zij zijn alleen haar afschaduwingen weerspiegeld op de wand van de grot. Plato tekent hiermee hoe de mens geketend is aan tal van conditioneringen in denken, voelen en handelen. Hij denkt dat hij vrij is, omdat hij de waarheid niet kent. Hij voelt zich goed, omdat er in zijn behoeften wordt voorzien. In werkelijkheid is hij een slaaf van deze conditioneringen en is hij alles behalve een vrij mens.

De sluwe mens doorziet zichzelf als Reinaert de Vos. Hij kent de doortraptheid van zijn 'foxy' karakter. Niets ontsnapt aan zijn bewustzijn. Hij (her)kent alle conditioneringen en patronen. En pakt ze aan! Hij slaapt niet, maar is ontwaakt.

Doop in de Jordaan

Om aan de eeuwige herhaling en mechanische aard van ons (on)bewust zijn te ontkomen, moeten we een verbinding maken met een geestkracht die groter is dan het zeer beperkte bewustzijn van de ik-persoonlijkheid en zelfs delen van de ziel. Hoe moeilijk dit is beschrijft Ouspensky middels de tragiek van Iwan Osokin's wonderlijke leven.

Iwan moet terug een Johannes worden. Hij moet de Yod aan zijn naam plakken door bewustzijn te veroveren. Van een luiwammes en een Iulhannes moet hij een Johannes de Doper worden. Hij moet zijn bewustzijn onderdompelen in de wijsheid van de geest, gesymboliseerd door het water van de Jordaan.

Ik ga hier niet in op de methodieken van de Vierde Weg. Via dit artikel wil ik alleen de sluwe mens wakker schudden. Laat het onbewuste je niet te slim af zijn!

Lees 'Het wonderlijke leven van Iwan Osokin' van Ouspensky.

© Sander Videler